S Z E M L E

Színház.

A magyar színjátszás új koszorúsai.

(Csortos Gyula. — Bajor Gizi.)

Színészi kiválóság elismerésére ezúttal negyedízben ítéltetett oda a Greguss-jutalom. Sajtóban is, közönségben is nagyobb hullámokat ver ilyenkor a bizottsági döntés, mint amikor alája a művészetek egyéb ágai kerülnek: a színészi munka már természeténél fogva is szakadatlanul benne áll a napi érdeklődésben. A döntés előtt kiszivárgott hírek méginkább felcsigázták a várakozást. Végül két Greguss-érem került kiosztásra, mint az előadói jelentés nyomatékosan hangoztatta: nem megfelezés, hanem megduplázás formájában. Ezt az *aequo loco* megoldást a rá visszhangként felhangzó megértés és méltánylás mintegy az irodalmi és közönségköztudat nevében egyhangúlag szentesítette. Két messze kimagasló, valódi érték jutott vele hangsúlyos kortársi elismeréshez.

*

Csortos Gyula három évtizedes művészi pályájából huszonöt esztendő a főváros színházi életének évkönyveiben hagyott nyomokat, jobbára igen emlékezetes lapokon. E pálya külső sorsfordulatainak szokatlan tarkasága a művész benső nagy nyugtalanságával szorosan összefüggő jelenség. Kezdettől fogva nem tűrte a megrögzített síneket, a kiszabott szerepkört. Ifjú éveiben a jóalakú, kellemes hanganyagú művészt szívesen tessékelték a szerelmes métier, a «hódító férfi» szerepterülete felé. Helyt is állt ezen a területen, de képzeletét, ösztöneit az azzal járó egyhúrúság ki nem elégítette. A színpadi «jólneveltség» unalmából változatosabb tájak felé kívánkozott, s ha a lélek mélyeibe mutató feladathoz nem juthatott, inkább a széltére komédiázás rakoncátlankodását választotta, semmint a megszokottság bábsütői egyformaságát. Pályakezdésének egyik tartalmasabb szaka a régi Magyar Színházhoz fűződik, mikor ebben magasabb igényű műsor kínálta a proteusi alakváltások lehetőségeit. Ebben az együttesben nőtt nagyra, s csak ennek az együttesnek széthullásával vált színházi világunk egyik legszeszélyesebb vándorává. Működésének adataiból szinte hiánytalanul egybe lehetne állítani a színházi intézmények számának és fajsúlyának egykorú statisztikáját. Hol a drámajátszás legkomolyabb fórumain találkozhatni vele, hol meg a színpadi munka legtávolibb mellékutcáiban. Éveken át oszlopa volt a Nemzeti Színháznak, olyan természetesen helyezkedett el ennek játékrendjében, mintha beleszületett volna, Shylockjának eredeti, határozott vonalú rajzával a magyar Shakespeare-játszás első arcélén aratta a babért, a hazai újdonságműsorban is, régibb idegen művek felújításain is közönségének korosabb része akárhányszor a nagy Ujházi Ede magával-

sodró közvetlenségét érezte benne újjáéledni, — de még a Nemzeti Színházból is egyre-másra elportyázott az olcsóbb múzsák otthonaiba, s majd valamely kabaré deszkáit ragyogta be melegen áradó bonhomiája, majd éppen egyik-másik operett művészi sivatagában bukkant fel, termő oázis gyanánt. Mert a maga színvonala alá ott sem hanyatlott, a vásáriság mételye rajta már nem fogott, sőt szereplésének varázsát épp az adta meg, hogy a garasos mulatság egy-egy lélekzetelakasztó pillanatában akárhányszor a grandiozitás felé tárt ablakot. A fecsegő habok mélyéből ilyenkor egy embersors elsüllyedt harangjának néhány kondulását lehetett felhallani.

A legutóbbi években a Vígszínház nézőtere látta őt legsűrűbben. Itt a műsor maga is szinte végletes szélsőségeket fog át, a lelkek mélyén sarjadt drámától a kacsalábon forgó zenés bohóságokig. A pirosbetűs napok természetesen itt sem gyakoribbak, mint az ünnepek a kalendáriumban. Mégis pályájának egyik legünnepibb fordulója éppen vígszínházi éveire esik: Hauptmann nemes melankoliájú, fojtott drámaiságú *Naplemente előtt*-jének hatalmas Clausen tanácsosával itt szolgáltathatta a költői erejű feladat s az ilyen feladatok vállalására bensőleg megérett színészi alkotóerő sugallatos egymásba áramlásának ritka színpadi csodáját.

Hanem e legszebb diadalának színhelye, a Vígszínház nézőtere a Greguss-érmes művészt a remeklése által nagy rangemeléshez jutott deszkákon már nem is üdvözölhette: azóta az örök vándor már újra más, bizony jóval koldusabb multú deszkákon emelgeti a rangot, nem shylocki, nem clauseni méltóságban, sőt: egy mindenféle méltóságtól meglehetősen távoleső jazzdobos figurájában. Hogy jól van-e ez így, ne firtassuk, ne is hánytorgassuk. Csortos hozzá méltó színpad nélkül, akár jazzdobosi sorban is meglesz és — ha talán kallódóban is — érték lesz. Meglesznek nélküle a jobb színpadok is, de hogy érezhető és fájlalni való értékcsökkenés munkájukban ezáltal ne támadjon: abban valahogy kötve hiszünk.

*

Bajor Gizi azok közül a színészegyéniségek közül való, akik a színjátszás lényegének évezredes misztériumát legtisztábban éreztetik. «Korunk színésznője»-nek szokták nevezgetni, s való igaz, hogy a női varázsról és szellemről mai felfogásunkban élő fogalmi képhez színpadunkon legközelebb talán ő áll. Hanem ennek a nehezen magyarázgatható varázsnak minden «korszerűség»-en túl éppen valami korok fölötti íz adja meg legsajátabb jellegét. A világ rendje előtt valami gyermeteg csodálkozás, a kemény sorsfordulatok iránt valami kissé riadt kíváncsiság, az élet-örömökbe testvéries természetességgel, szinte valami lepkekönnyűséggel való beléfeledkezés, de még az örömök poharában is egy cseppnyi ürömnek izgatóan fanyar fűszere: ezeknek az indítékoknak különös szövedéke benne az, ami a színpadon már puszta jelenlétét is a jelentékenységnek, a gazdag képzettársításra serkentő érdekességnek magasába emeli.

«Sztár»-ragyogása mérhetetlenül több, mint a környezetüket külsőséges eszközeikkel könyörtelenül leteperő virtuózoké. Neki az állandó művészi otthon fészekmelegére nagyon is szüksége van, az összehangolt együttes légköri viszonyai nélkül szabad lélekzetvétele menten elakad. Eddigi pályájának éppen derekára esik rövid ideig tartó hűtlenkedése, amikor a magánszínházi igér-

getések őt is megszédítették. De a «produkció»-sikerre kacsintgató színházi vállalkozásokban az ő ösztönösen tiszta tehetsége művészi fogódzót nem találhatott. Bizonyos, hogy a Nemzeti Színház örökös tagságában, melynek díszéhez szokatlanul fiatalon jutott, ránézve nemcsak a színházhoz, hanem az önmagához való hűségnek parancserejű feltétele is mintegy adva van.

A magyar színészet vitánfelüli nagyjai közé pályája második évtizedében emelkedett. Ez a virágzó szaka jórészt a Kamara színpadán telt el, igaz, hol nem egyszer egészen súlytalan feladatok szakadatlan sorozataiban váltódott aprópénzre tehetségének aranya, mialatt a Nemzetiben sor is alig kerülhetett arra, hogy legszebb alapvetésű, gazdag igéretű alkotásait teljessé érlelhesse. Azért itt is, ott is adódott alkalom elégszer, hogy a költőével egyfogantatású teremtőereje teljes pompájában kibontakozhassék. Harmadrangú darabokban való *en suite*-szerepléseire kitartóan sereglett az átlag közönség, s egy eredeti, minden ízében egyéni tehetség igézetében mindannyiszor a finom és választékos színházi élmény hatása alatt oszlott szét, — hanem azért az értőbbek egy-egy ritkább, nagy lélekteremtő művének közelében érezhették csak igazán, hogy: most virágzik az áloé!

Első színpadunk munkájának irányítására hárul a kötelesség, hogy a benne szunnyadó képességeket rendre feltárja, hogy azoknak színpadi teremtményekbe való felszívódását gondosan kiszemelt feladatokkal elősegítse. Bajor Gizi nábobi gazdagsága nem arra való, hogy annak egy hányadával értékemelést adjanak, vagy éppen életmentést biztosítsanak holmi színpadi reménytelenségeknek. Élő és örök értékek szolgálatába kell állítani ezt az aranykészletet, olyanokéba, melyek a vett szolgálatokért dús kamatokkal fizetnek vissza.

Fenn az ernyő, nincsen kas.

Szigligeti-felújítás a Nemzeti Színházban.

Magasabb irodalmi igények, finomabb jellemrajzi követelmény és verses-rímes forma: csupa olyan vonás, mely az íziglen «színpadi szerző» Szigligetitől erejének fokozott megfeszítését követelte, de amelyet ebben a darabjában vállalnia kellett, mert az akadémiai pályázat mindezt elébe szabta. Van is e vígjátékában némi merevség és kiszámítottság, a szellem könnyű csapongását célzó költői nyelvvel elég érezhető viaskodás. De azért igazi szeretetreméltóság, a jellegzetes iránt erős érzék és megépítői biztosság is van benne. Egész történetét, a nagyralátás kipelengérezését, molièrei egyszerűségű alapra helyezi, a pártivadász mamában meg a pártivadász «iparlovag»-ban két igazi, élénk vérkeringésű figurát állít elénk, s az önkényuralom idejebeli Pestnek társadalmi életéről is egy-két jól ellesett vonással némi képet örökít ránk.

Olvasmányul túlságosan időállónak nem mondható, s bizonyára műsordarabul sem az. Hanem azért időnkint meg lehet szólaltatni, már csak abból az illő kegyeletből is, mellyel a Nemzeti Színház kiegyezés-tájt életének megteremtője és táplálója iránt tartozik. A napi sajtó egy része — közműveltségtörténeti érzékének nagyobb dicsőségére — most valóságos felháborodással írt róla, hogy a színház Szigligetivel hozakodik elő; olyanformán tárgyalták az egész vállalkozást, mint a közönség igényei és pénztárcája ellen intézett merényletet! Boldog idők, amikor a gügyögő mult előtt bízvást

befoghatjuk a fülünket, hiszen a színirodalmat termő jelen csömörlésig lakat bennünket holmi Szigligetiket fölényesen lepipáló remekművekkel!

Szigligetit okkal-móddal igenis adni kell, csak természetesen jó okkal és előkelő móddal. Úgy, ahogy most a Nemzeti Színház, jeles dramaturgjának, Galamb Sándornak ujjmutatása szerint, megcselekedte. Galamb nem azon erőlködött, hogy a kissé fáradt vérkeringésű darab bordái közé valami «modern» injekciót löveljen. Finom ízlése afféle reinhardti gondolattól is visszatartotta, hogy a vígjátékot nyersanyagul használja, melyből valami felismerhetetlenségig új, agyonfűszerezett konyhaterméket pancsoljon össze s hogy így Szigligetitől merőben függetlenül, de mégis mintegy annak a számlájára vigadozzon a színpadon. Mindezek helyett azt tette, hogy rendezését az egykorú játékstílus hatáselemei felé igazította vissza s ezzel sikerült is a darab eredendő, strukturai ügyességét és tisztaságát mai szemmel is méltánylást érdemlő értékül felmutatnia. A papucshős Donátfinak és diplomata-módra zsarnokoskodó feleségének dialógusaiba a «te vagy az úr a háznál»-féle fordulatok visszatérő nyugvópontjainak kellő hangsúlyra juttatásával szinte valami refrénszerűséget vitt bele, a fiatalok udvarlási jeleneteit felvonásnyi távolságokból is finom rendezői megoldások graciózus alkalmazásával hozta egymással vonatkozásba, megvillantva ezzel a szerző tervrajzi rejtett fogásait, s végül szigorúan résen állt, hogy a szereplők a verssorokat s a sorvégeken akárhányszor valami patinás bájjal csendülő rímeket realisztikusan lapos prózává ne szürkítsék. Felfrissítő elemből beérte annyival, hogy — a darab sűrű farsangi utalásait kissé kiszélesítve — a Donátfi-portán egy kis énekes-táncos hevenyészett házibál beiktatásával teremtett némi élénkebb mozgalmasságot.

A rendező biztos stílusérzékét a közreműködők is átvették s a maguk sok kedves játékötletét mind annak szolgálatába állították. Rejtei alakja, ez az arszlánok fénykorából való «szeles gavallér»-típus Uray egyéniségének könnyedségéhez és keresetlen kelleméhez pompásan talál. A Nemzeti Színháznak Szerdahelyi Kálmántól napjainkig szervesen kiépült bonviván-hagyománya Uraynak valóban annyira sajátja, mint valami családi örökség. Vizvári Mariska meleg humora, benső kedvessége is elragadóan világított át kisded taktikáinak és praktikáinak naiv szövedékén. Gál különösen az önmagának tett céltalan erélyességi fogadalmakat mondta el jóízűen. Lehotay finom mozgású, előkelő fellépésű báró. A könnyűvérű meg a házias leányka szerepében Olty Magda, illetőleg Eőry Kató buzgólkodott, teljes igyekvéssel, habár az egyénibb képzeletnek és zamatnak némi fogyatékával. Iványi Irén magyarosan meleglelkű nénikéje kedves epizódalak.

A színház előtt címmel néhány perces előjáték nyitotta meg az estét. Az abszolutizmus Pestjének keresztmetszetét tárta elénk, Szigligeti e Teleki-díjas darabjának bemutatója idején. A színlap elhallgatja ez előjáték írójának nevét, pedig titkos szerzője, Csathó Kálmán bízvást nevével is vállalhatta volna érte a felelősséget; a tetszést is, mely ezt a mult századközépi metszetekre emlékeztető, filigrán munkát fogadta. Kevésszavú mondanivalóját — mely azonban célját, a közönségnek az időpont s korviszonyok felől való tájékoztatását a maga gazdaságos voltában is kitűnően szolgálja — a hölgyek sorából Halmy Margit és Vándory Margit, az urak közül pedig Somody Kálmán és Pe-

rényi László igen frissen és lendületesen tolmácsolja.

A nézőtér olyan őszintén mulatott, mint a divatujdonságok bemutatóin is ritkán. A «porlepte» Szigligeti emlékének nyiltszíni tapsok egész láncolatával hódolt az örök Nemzeti Színház örök közönsége.

Tovaris.

Jacques Deval vígjátéka a Vígszínházban.

Jó író és számító szerző egészen franciás jellegű kereszteződésének ismerjük Devalt, ki színpadjainknak egyik legsűrűbben vendégüllátott franciája. Másmilyennek ezúttal sem bizonyul. A győzelemben polgári hízásnak induló francia demokratizmusnak meg a győzelem után agyagkolosszusként összeomlott cári Szentoroszországnak embereit mutogatja egymás tükrében ez az új vígjátéka, melyben egy emigrált orosz arisztokratapár kerül surlódásba hol a becsületrendes nyárspolgári francia társadalommal, hol a nagy mult örökében vörös farsangot ülő orosz szovjetbarbársággal. A vígjátéki elemek inkább az első vonatkozásból adódnak, a másodikban a darab lépten-nyomon a legvérzőbb dráma közelségébe sodródik. Kevertebb hangnemű színjáték csakugyan régideje nem került elénk. Az inas- meg komornasorba került orosz uralkodócsaládbeliek a bohózat, sőt operett mezején már-már a lomtárbajutásig el vannak használva. Deval nem fél őket újra elővenni s nyomorukat hol érzelmes, hol tréfás fordulatokban megint elibénk teregetni. Csakhogy nála a hercegi nyomor hátterében négy milliárdnyi vagyon lappang egyik párizsi pénzintézetben. Ez a meggyilkolt cáré s Uratjev herceg semmiféle diplomáciai ravaszkodásokra meg nem szegi hűségfogadalmát, annál kevésbbé a maga javára. Kenyéradó gazdájánál, a megtollasodott szocialista képviselőnél találkozik az üzleti ügyekben megjelenő szovjetdiplomatával, ki annak idején a maga életébe is, a feleségéébe is gyalázatosan belegázolt. S végül e mindenkinél jobban gyűlölt féregnek mégis kiszolgáltatja a cári négy milliárdot, amikor ez az orosz fajtestvérek éhinségére s egy darab ősi, cári orosz terület elprédálásának kényszerére hivatkozik. Az elzászlotaringiai beidegzettségű francia színműíró könnyű vígjátéki hősül exponált orosz hercegét végül is az áldozatos hazaszeretet héroszává magasztosítja.

Darabja tele van ilyen stílustörésel, tele csináltsággal is. Viszont a jólcsináltság erényét sem illik tőle megtagadni. Mesterkedik, de néha valóban mesterien. Érti az olcsó hatást csakúgy, mint az igazán finom fordulatot. Elsősorban színházat akar adni, de az irodalmat sem felejti ki egészen. Érdemes volt ezt a művét is bemutatni, kitűnő szerepdarab voltán túl azért is, mert a franciák mai Oroszország-szemléletének is érdekes tanusága. Jó és csillogó előadáshoz jutott a Vígszínházban, kivált Rajnai lakáj-jeleneteiben érvényesült kitűnően az «inasontúli» fölény és tekintély. Titkos Ilona valamivel bizonytalanabb vonalvezetéssel tétovázott a Romanov-vér s a komorna között. Góthné parvenű képviselőnéje jeles karikatura, párja, Somlay inkább angol klubembert mutatott, mint francia szocialistát. S egy kissé Mály Gerő is elkésett onnan, hol a rábízott elvtárshoz megkívánt zordonságot osztogatják.

Rédey Tivadar.